

GOMANAN

Bagobo Tagabawa of Davao City

***Intentionally left blank for
actual print***

***Intentionally left blank for
actual print***

Bagobo Tagabawa of Davao City

c/o Hernan Ambe, IPMR and Tribal Chieftain
Cavarizan, Barangay Sibulan, Toril, Davao City

Philippine Eagle Foundation, Inc

Malagos, Baguio District, Davao City
+6382 324 1860 | +63 917 7198 093
info@philippineeaglefoundation.org

Trancribed and Translated by:

Datu Hernan Ambe
Datu Eranu Dela Peña
Jodel Eranu
Jayson Ibañez
Joy Montecalvo
Julienne Baldonado

Philippine Copyright

ISBN xxx-xxx-xxxxx-x-x

SUGGESTED CITATION:

Bagobo Tagabawa. 2017. Gomanan. Bagobo Tagabawa Tribe of Davao City, Philippines

Copyright © 2017 Bagobo Tagabawa Tribe of Davao City

This document is prepared by the Philippine Eagle Foundation and the concept of Gomanan is owned by the Bagobo Tagabawa of Davao City. Reproduction of this material is only allowed for study and training purposes as long as permitted by and credited to the rightful owner. This document is not for sale.

Published by:

Philippine Eagle Conservation Program Foundation

Layout:

Archristine Saragena
Joy Montecalvo

Culture-based Conservation Publication 03

GOMANAN

Bagobo Tagabawa of Davao City

Sinab'badan kag Tugal'lan ka Sibulan

Message

Sinab'badan kag Tugal'lan ka Sibulan

The community of Bagobo-Tagabawa remains to embody the culture and ways of living through our beliefs that nature is the root and source of life.

Currently, we continue to recognize our indigenous belief that our ancestral domain is not only a source of our livelihood but also the root of our culture.

The Bagobo-Tagabawa continues to believe in the sacredness and importance of Gomanan, including all resources and forest in Mt. Apo (Apo Sandawa), the home of our Philippine Eagle. The Gomanan is the source of life, culture and our identity of being a Bagobo-Tagabawa.

Mensabe

Sinab'badan kag Tugal'lan ka Sibulan

Ang komunidad sa Bagobo-Tagabawa nagapabilin diha sa pagkinabuhi sa kulturahong gimbuhaton pinaagi sa pagtuo nga ang kinaiyahan maoy tuburan ug tinubdan sa kinabuhi.

Sa kasamtangan, kami nagapadayon sa pag-ila sa lumadhong pagtuo nga ang yutang kabilin dili lamang maoy paninguhaan sa panginabuhian kung dili mao usab ang tinubdan sa among kultura.

Ang Bagobo-Tagabawa nagpadayon sa pagtoo sa pagkasagrado sa Gomanan ug pagkabilinhon niini, apil ang kinaiyahan ug kalasangan sa Bukid Apo Sandawa na maoy punuyan sa gibantog na Haring Agila. Ang Gomanan maoy tinubdan sa among panginabuhian, kultura, ug timaan isip Bagobo-Tagabawa.

The Gomanan is a forge that is central to the culture and traditions of the Bagobo-Tagabawa. To produce the basic materials that the Bagobo-Tagabawa needs in everyday living, a Gomanan must be created with the guidance and tutelage of Manama.

The materials that make up a Gomanan are landasan, bontok, limbas, pagpas, tagbak, poriyop, gandongan, kawayan, karaponge, and ombac. All these require five elements essential to the culture of the Bagobo-Tagabawa and to the larger ecological context. The essential elements are wood, metal, water, fire, and wind. These elements also determine the Bagobo-Tagabawa's life and worldview.

In all, a Gomanan is more than just an instrument, it represents a way of life and cosmology that is unique to the Bagobo-Tagabawa of Mt. Apo.

Ang Gomanan usa ka pandayan nga maoy sentro sa kultura ug tradisyon sa Bagobo-Tagabawa. Aron makabuhat ug mga simpleng kagamitan na gikinahanglan sa pang-adlaw-adlaw na kinabuhi sa Bagobo-Tagabawa, ang Gomanan mamahimong mabuhat inubanan sa giya ug pagtudlo ni Manama.

Ang gamit o materyales sa paghimo sa Gomanan mao ang landasan, bontok, limbas, pagpas, tagbak, poriop, gandongan, kawayan, karaponge, ug ombac. Kining tanan nagkinahanglan ug lima ka elemento nga bililhon sa kultura sa tribung Bagobo-Tagabawa ug sa dako pa nga hisgutanan bahin sa ekolohiya. Kini nga mga elemento mao ang kahoy, puthaw, tubig, kalayo ug hangin. Mao usab kini nga elemento ang nagdetermina sa kinabuhi ug panglangtaw sa usa ka Bagobo-Tagabawa.

Sa kinatibukan, ang Gomanan dili lang usa ka instrumento, kon dili nagrepresenta kini sa pamaagi sa kinabuhi ug kultura nga dinhi lamang makita sa tribung Bagobo-Tagabawa sa Mt. Apo.

The Bagobo-Tagabawa believes that creating and using a Gomanan will require the guidance of a teacher. Not everyone is privileged to have the gift or ability to learn the ways of a blacksmith. With high regard for Manama and the spiritual owners of the resources found in the environment, the Bagobo-Tagabawa will only wield a Gomanan through the teachings of the divine.

Using a Gomanan is a huge responsibility given to an individual. There is a sense of gratefulness involved in the learning experience of a Bagobo-Tagabawa. With this, we give back by creating tools and materials that will preserve our ways of life.

The value systems of the Bagobo-Tagabawa that are connected to the Gomanan will be applied in conservation practices. All these are in consideration of the different elements needed in the use of a Gomanan.

This is the Gomanan philosophy, the Bagobo-Tagabawa's brand of sustainable development and conservation.

Ang Bagobo-Tagabawa nagatuo nga ang pagbuhat ug paggamit sa Gomanan nagkinahanglan ug giya sa usa ka magtutudlo. Dili tanan matagaan ug gasa o abilidad na makakat-on sa mga pamaagi sa pagpamanday. Isip taas na pagtan-aw kay Manama ug sa mga espiritu nga nanag-iyá sa tanan anaa makita sa palibot, ang Bagobo-Tagabawa mo gamit lang ug Gomanan kung adunay pagtudlo sa labawng makagagahum.

Ang paggamit sa Gomanan usa ka dakong tahas ngadto sa usa ka tao. Apan mapasalamaton kaming mga Bagobo-Tagabawa sa tanang pagtulun-an nga amoang nasinati. Tungod niini, isip among pasalamat kami nagabuhat ug mga gamit ug materyales nga mo preserba sa among mga pamaagi sa panginabihui.

Ang mga maayo nga sistema sa Bagobo-Tagabawa nga konektado ngadto sa Gomanan maoy gamiton sa pagkonserba nga pagabuhaton. Kining tanan ginakonsidera ang lain-lain nga elemento na gikinahanglan sa paggamit ug Gomanan.

Kini ang pilosopiya sa Gomanan, ang ilhanan sa padayon nga paglambo ug pagkonserba sa tribung Bagobo Tagabawa.

Gomanan is sacred to the Bagobo-Tagabawa. We see it as essential to our lives. The Gomanan is the core of the Bagobo-Tagabawa's cultural practices, as everything is produced at the forge. Everything starts with the Gomanan.

All materials that the Bagobo-Tagabawa use come from the forest and are forged using the gomanan. The hunting and gathering of food entails the use of materials that come from the gomanan. The weaving of the clothes and garments of a Bagobo-Tagabawa initially require the practice of blacksmithing. The house of a Bagobo-Tagabawa also comes from the Gomanan. That is why the link between a Bagobo-Tagabawa and a Gomanan is strong and sacred, it is even comparable to marriage that becomes the foundation of a family.

When God created the heavens and the earth, everything was complete. As the land emerged from the sea, so did the Gomanan. There were lands and forests, waters, wildlife, and the Bagobo-Tagabawa who were the most special. The Bagobo-Tagabawa served as stewards of the environment, and they did their work as well as lived their life by creating a Gomanan that resembled that one in Mt. Apo, just as God instructed and guided them to do.

Ang Gomanan sagrado sa Bagobo-Tagabawa. Naki-ta namo kini nga bilihon sa among kinabuhi. Ang Gomanan mao ang kinauyokan sa kulturanhong nga buluhaton sa Bagobo-Tagabawa, tungod kay tanan gihimo sa pandayan. Tanan nagasugod sa Gomanan.

Ang tanan nga mga materyales nga ginagamit sa Bagobo-Tagabawa hinimo gikan sa Gomanan, ilabi na sa pagkuha og mga pagkaon ug mga tambal, ug gamit sa mga paghimo og sinina, mga balay, ug uban pa gikan sa kalasangan. Mao nga ang kalambigitan sa Bagobo-Tagabawa ug Gomanan lig-on ug sagrado nga makumpara kini sa kaminyoon nga magahimo nga pundasyon sa usa ka pamilya.

Sa panahon nga gihimo sa Ginoo ang langit ug ang yuta, tanan kompleto na. Sa dihang ang yuta mitumaw gikan sa dagat, mao usab kini ang paglutaw sa Gomanan. Adunay mga yuta ug kalasangan ug mga kahayupan nga anaa inii, katubigan ug nagkadaiyang klase klaseng mga isda. Ang mga Bagobo-Tagabawa nga maoy pinaka espesyal nga tig-amuma sa palibot. Nahimo nila ang ilang trabaho.ug nabuhi sila pinaagi sa paghimo og usa ka Gomanan nga susama sa pandayan nga naa sa Mt. Apo. Mao kini nahimo pinaagi sa pagtudlo ug paggiya sa Ginoo.

The first gomanan or the Hari ka Gomanan lies in Mt. Apo. According to the elders, a sound can be heard coming from Mt. Apo which resembles that of a blacksmith forging metals.

The Gomanan has a huge role to play in the protection and eventual growth of the forest. Everything that God made has a purpose. The Bagobo-Tagabawa can not farm without using agricultural tools. The raw materials of such tools come from the forest while the production of the tools come from the gomanan. The gomanan could provide materials necessary for the sustainability of the forest.

However, while the gomanan provides the materials needed for the growth and sustainability of the forest, the tools that can destroy our environment can also come from it. Hence, it is important for the Bagobo-Tagabawa to properly manage the forest and the whole of the ancestral domain. There is a need to revive the practice of blacksmithing and the values it brings in order to bring back a rich forest. There is a need to bring back to life the forests found in the ancestral domain.

Ang una nga gomanan, o ang ginatawag nga Hari Ka Gomanan, makit-an sa Mt. Apo. Matod pa sa katigulangan, adunay tingog madungog gikan sa Mt. Apo momay-ong sa usa ka tawo nga nagapanday.

Ang Gomanan dako og papel nga pagahimuon sa pagpanalipod ug sa paglambo sa lasang. Tanang butang nga gihimo sa Ginoo adunay katuyoan. Ang Bagobo-Tagabawa dili makauma kung walay magamit nga mga gamit nga pang agrikultura. Ang mga materyales nga gikinahanglan sa paghimo sa mga himan naggikan salasang samtang ang mga himan nabuhat pinaagi sa Gomanan. Ang Gomanan pwede nga makahatag og materyales nga kinahanglan alang sa pag-amping sa kalasangan.

Apan, samtang ang Gomanan makahatag og materyales nga kinahanglan alang sa pagatiman sa lasang, ang mga himan nga pwede makadaot sa atong kalasangan nagagikan sab sa Gomanan. Busa, mahinungdanon nga ang Bagobo-Tagabawa magdumala sa kalasangan ug kinatibukang yutang kabilin sa husto nga pamaagi. Adunay panginahanglan nga ibalik ang tradisyon nga pagpanday ug ang mga bili nga naggikan niini aron nga mabalik ang kalasangan. Adunay panginahanglan sa atoa nga ibalik ang buhi nga kalasangan sa atoang yutang kabilin.

Our water and food come from the forest, just as everything we need to use has its roots in the Gomanan. It is in the forest that we can find the watershed. The next generation will have nothing if we do not protect our forests. If we take care of our forests, we will have a constant supply of water. Little to no calamity will take place. We will breathe fresh air, and the wildlife, particularly the Philippine eagle, will thrive.

Bantek Pwolassannan (Forest Guards) help in firefighting during the Mt. Apo Forest Fire

Ang kalasangan maoy tinubdan sa atong kinabuhi, ingon nga ang tanan nga kinahanglan natong gamiton nag-ikan sa Gomanan. Ang kalasangan maoy tinubdan sa atong kasapaan. Atong pagaampingan ug protektahan kay kini maoy mamahimong kabilin sa mga sumosunod nga mga heneryasyon aron walay katalagman nga mahitabo ug magpabilin ang kahimsog ug presko nga hangin, limpyo nga katubigan ug kasapaan, ug magpabilin ang dinaghanon sa mga nagkadaiyang mga mananap ilabi na ang atong gibantog ug ginaila nga hari sa mga kalanggaman nga mao ang agila.

Philippine Conservation and Development Program Memorandum of Agreement Signing

Together with the need to take care of our forests, we also have to protect the Philippine eagle. That is because the life of the eagle also symbolizes the life of a Bagobo-Tagabawa leader. An eagle and a leader can both look at a situation far beyond what an ordinary person can see. They both view their territories as broad and encompassing. This kind of outlook is needed in preparation for a good life for the coming generations. The eagle then serves as a guide for the leader in having a wide outlook, a systematic way of educating the people, and proper management of the ancestral domain.

Una nga dialogo sa panagstorya sa nagapanghitabong ilegal nga pagpamutol ug kahoy sa yutang kabilin sa Bagobo Tagabawa

Uban sa panginahanglan nga pag-atiman sa atong kalasangan, atong panalipdan ang gibantog ug kinabuhi sa agila. Tungod kay ang iyang kinabuhi nagasimbolo sa kinabuhi sa usa ka Bagobo-Tagabawa nga lideres. Ang usa ka agila ug usa ka lider mahimong makakita sa sitwasyon nga labaw pa nga makita sa ordinaryong tawo. Giila sa duha ang ilang mga teritoryo nga naglangkob sa halapad nga kalasangan nga maoy kapanguhaan sa ilang pagkinabuhi. Ug mao usab kini ang panglantaw nga gikinahanglan alang sa pagpangandam sa maayong kinabuhi sa umaabot pa nga mga henerasyon. Ang gibantog nga agila maoy nagsilbi nga sumbanan alang sa mga lideres sa pagbaton sa halapad nga panglantaw, sistematikong paagi sa pag-edukar sa mga tawo, ug hustong pagdumala sa yutang kabilin.

The Value of the Philippine Eagle *An Indigenous View of the Bagobo Tagabawa*

The Philippine eagle is the king of all birds, or the pangulok manok tot puwalassan, of the forest. The Bago-Tagabawa believes that Manama tasked the Philippine Eagle to watch over the first Gomanan and Mt. Apo, in general, for in the mountain lies the wealth of God. Together with the Bagobo-Tagabawa, whose task is to serve as steward of the ancestral domain, the Philippine Eagle was also a guardian of the forest. Making it the King of all birds in the forest.

Ang Bili sa Agila

Ang Lumadnang Paglantaw sa Bagobo Tagabawa

Ang banog maoy hari sa tanang langgam sa lasang. Ginatawag kini sa Bagobo-Tagabawa nga pangulok manok tot puwalassan. Ang Bagobo-Tagabawa nagatuo nga ang Ginoo gitahasan ang banog nga mobantay sa Hari ka Gomanan sa Apo Sandawa tungod kay ania sa bukid ang katigayunan sa Ginoo. Uban sa Bagobo-Tagabawa, nga gitahasang mahimo nga tig-alagad sa yutang kabilin, ang banog maoy nahimo pud nga figbantay sa kalasangan. Mao kini ang rason nga ang banog ang hari sa tanang langgam sa lasang.

The eagles before were big and they come in large numbers. However, with the decrease in forest cover, the eagles became smaller and fewer. That is why there is a need to bring life back to our forests. And so, while the Philippine eagle is initially the guardian of the forest and the whole of Mt. Apo, the decline in forest cover and eventual decrease in the number of eagles necessitate the involvement of every Bagobo-Tagabawa in protecting the eagle and sustaining the forest.

God created man and God created the forest together with the eagle. It is in the forest that the eagle will live. And it is also in the forest that the people will thrive. The forest is the home of the Bagobo-Tagabawa. The Gomanan is deeply connected to the forest as well. One cannot make a Gomanan without the forest. All the materials needed in the creation of a Gomanan come from the forest. And the products of a Gomanan are what any person will need in order to harvest and hunt for food from the forest. The forest is the source of food, a market, for the Bagobo-Tagabawa. It is in the forest that the Bagobo-Tagabawa could live, gather and hunt for food as well as find medicine. The forest serves as a market of the people.

Sauna ang mga banog kay dagko ug daghan. Hinoon, uban sa pagkunhod sa kalasangan, ang banog karon nagk-agamay. Mao kini ang rason nganong gikinahanglan nga ibalik ang kinabuhi sa atong kalasangan. Ug busa, samtang ang banog sa sinugdanan usa ka magbalantay sa kalasangan ug sa tibuok Apo Sandawa , ang pagkunhod sa kalasangan ug pagkunhod sa gidaghanon sa mga banog, nanginahanglan og paglambigit sa matag Bagobo-Tagabawa diha sa pagpanalipod sa atong kalasangan.

Ang Ginoo gihimo ang tawo ug gihimo niya ang lasang uban sa agila. Ang agila mabuhi sulod sa lasang. Ug ang tawo mabuhi pud tungod sa lasang. Ang lasang pud ang mahimong puluy-anan sa Bagobo-Tagabawa. Ang Gomanan adunay lawom nga koneksyon sa kalasangan. Ang usa ka tawo dili makahimo og Gomanan kung walay lasang. Tanang materyales nga gikinahanglan alang sa pagbuhat og Gomanan nagikan sa lasang. Ug ang mga produkto nga gikan sa Gomanan ang gikinahanglan sa mga tawo aron makakuha ug makapangayam og pagkaon nga makit-an sa lasang. Mao ang kalasangan nahimong tinubdan sa pagkaon o merkado alang sa mga Bagobo-Tagabawa. Sa lasang pwede mabuhi ang Bagobo-Tagabawa ug pwede kini makakuha og pagkaon ug tambal. Ang lasang mao ang merkado sa mga tawo.

The forest is the home of the eagles and other wildlife. Other animals like the wild boar, deer, and civet are also found in the forests of Sibulan. The Bagobo-Tagabawa has practiced hunting with control. The system of hunting and the use of materials like the sangi puko ensure sustainability by making sure that small and young animals are not caught in the traps.

According to the beliefs of the Bagobo-Tagabawa, they are the guardian of every creation of God. And according to history, Datu Pawa and the Philippine eagle helped each other survive. Having taken the deer that Datu Pawa caught, at the end of the story, the eagle returned the favor by hunting food for Datu Pawa. From then on, the connection grew and the practice of helping each other to not just survive but live began between the Philippine eagle and the Bagobo-Tagabawa.

The Bagobo-Tagabawa has a sacred relation with the Gomanan, Philippine eagle, and the forest. But together with and beyond the relationship, there is an obligation to protect each element to ensure a prosperous life.

Ang lasang pud ang kapuy-an sa mga agila ug uban pang ihalas nga mga hayop. Uban nga mga hayop sama sa baboy ihalas, binaw, unggoy, kagwang, kabog, kulagsoy, tunggalong, milo, ug uban pa makit-an sa lasang sa Sibulan. Kana tungod kay ang Bagobo-Tagabawa nagapraktis og pagpangayam nga adunay kontrol. Ang sistema sa pagpangayam ug paggamit sa materyales sama sa sang-ngi ug puko nagasiguro nga adunay pagsustentar pinaagi sa pagsiguro nga ang mga gagmay ug bata pa nga mga mananap dili masakpan sa mga lit-ag.

Sumala sa mga tinuohan sa Bagobo-Tagabawa, sila ang mga tigbantay sa mga binuhat sa Ginoo. Ug sumala sa kasaysayan, si Datu Pawa ug ang agila adunay pagtinabangay sa usag usa nga mabuhi. Pagkakuha sa binaw nga nadakpan ni Datu Pawa, sa katapusan sa storya, ang agila miila sa maayong binuhatan pinaagi sa pagpangayam og mga kahayupan alang kang Datu Pawa. Sukad niadto, nagkadako ang koneksyon tali sa agila ug Bagobo-Tagabawa, ug ang pagbansay sa usag usa nga dili lamang molahutay kun dili gawasnong pagkinabuhi.

Adunay sagrado nga relasyon ang Bagobo-Tagabawa sa Gomanan, agila, ug kalasangan. Uban sa maayong relasyon, adunay obligasyon ang Bagobo-Tagabawa sa pagpanalipod sa matag elemento aron masiguro ang usa ka mauswagon nga kinabuhi.

Datu Pawa and His Son Datu Banog

On the southern slope of Mt. Apo, a Bagobo named Pawa lived with other Tagabawa people. Pawa, while descending from the mountain to bring home a wild deer he caught, was seized and taken by a Philippine eagle to “Sampok Bawag,” its nesting place. It is near the waterfall at the edge of a cliff in Sibulan River at the upper portion of the Tudaya area.

The eagle “Banog” fed its chicks with wild deer caught by Pawa. Pawa hid in the cave and lived with the eagle’s chicks and developed kinship with them. When the eagle’s chicks grew, they learned to fly and hunted for prey. Pawa escaped the nest by tying himself to the young eagle, which flew to where Pawa was caught.

Si Datu Pawa ug ang Iyang Anak si Datu Banog

Sa habagatan nga bahin sa Mt. Apo adunay usa ka Bagobo nga ginganlan ug Pawa nga nagpuyo kuyog ang katawhan sa Tagabawa. Samtang panaog si Pawa gikan sa bukid padulong sa ilang balay para iuli ang usa ka binaw nga iya nadakpan, gikalit lang siya ug dagit sa Agila (Philippine Eagle) ngadto sa “Sampok Bawag” kung asa nahimutang ang salag niini. Duol kini sa usa ka busay nga makita sa ngilit na pangpang sa Sibulan River, sa ibabaw nga porsiyon sa lugar sa Tudaya.

Ang agila nga ginganlan ug “Banog”, ginapakaon ang iyang mga piso sa mga binaw nga madakpan ni Pawa. Nitago ug nipuyo si Pawa sulod sa usa ka langob kuyog ang mga piso sa Agila ug nakamugna kini ug maayo nga relasyon ug kadasig kanila. Sa pagdako na sa mga piso sa Agila, nakakat-on na sila nga mulupad ug mangita ug pagkaon. Naka-eskapo ug naka-ikyas si Pawa gikan sa salag pinaagi sa paghikot sa iyang kaugalingon ngadto sa batang Agila nga nilupad padulong sa kung asa nadagit sa una si Pawa.

Because of this experience, when Pawa's wife bore him a son, he named his son, Banog. Banog grew and showed exceptional leadership qualities. When Banog was old enough, he served the people so that the elders chose him as their leader. He became a great leader of the Bagobo-Tagabawa.

Datu Banog first settled in the plains now known as Barangay Kapatagan in Digos City, on the slopes of Mt. Apo. One day, Datu Banog and his men left their settlement to look for "Sampok Bawag." They came to a place that looked like paradise. The soil was fertile. There was a water source nearby with magnificent waterfalls (Sampok Sambuwangan). More importantly, the place was hidden and difficult for their enemies (B'laan) to find. They established a permanent settlement including what is now called Sibulan.

Tungod ani nga kasinatian, niadtong nanganak ug batang lalaki ang asawa ni Pawa, gipanganlan niya ang bata ug Banog. Nidako na si Banog ug nakitaan siya ug kahanas ug kalidad sa usa ka lider. Sa panahon nga nahimong ham-tong si Banog, nialagad siya sa katawhan ug gipili siya sa mga katigulangan nga mahimo nilang lider. Nahimo siyang usa ka bantogan nga lider sa Bagobo-Tagabawa.

Unang nipuyo si Datu Banog sa kapatagan nga makita sa taas ug bakilid nga parte sa Mt. Apo. Gi-hinganlan na ang kadtong lugara nga Barangay Kapatagan na nahimutang sa Digos City. Usa ka adlaw, mihawa si Datu Banog ug ang iyang mga tawo ug mamumuo sa ilang puluy-anan alang sa pagpangita sa “Sampok Bawag”. Niabot sila sa usa ka lugar nga daw paraiso ang palibot. Tambok ug tabunok ang yuta sa maong lugar. Duol lang pud kini sa tinubdan sa tubig ug sa usa ka pinakanindot nga busay (Sampok Sambuwangan).

Usa pa nga nakanindot niining lugara kay tago kaayo kini ug lisod masulod ug mapangita sa ilang mga kaaway (B'laan). Nagmugna ug nagtukod sila diri ug permanente nga puluy-anan apil na diri ang gitawag karon nga Sibulan.

***Intentionally left blank for
actual print***

***Intentionally left blank for
actual print***

